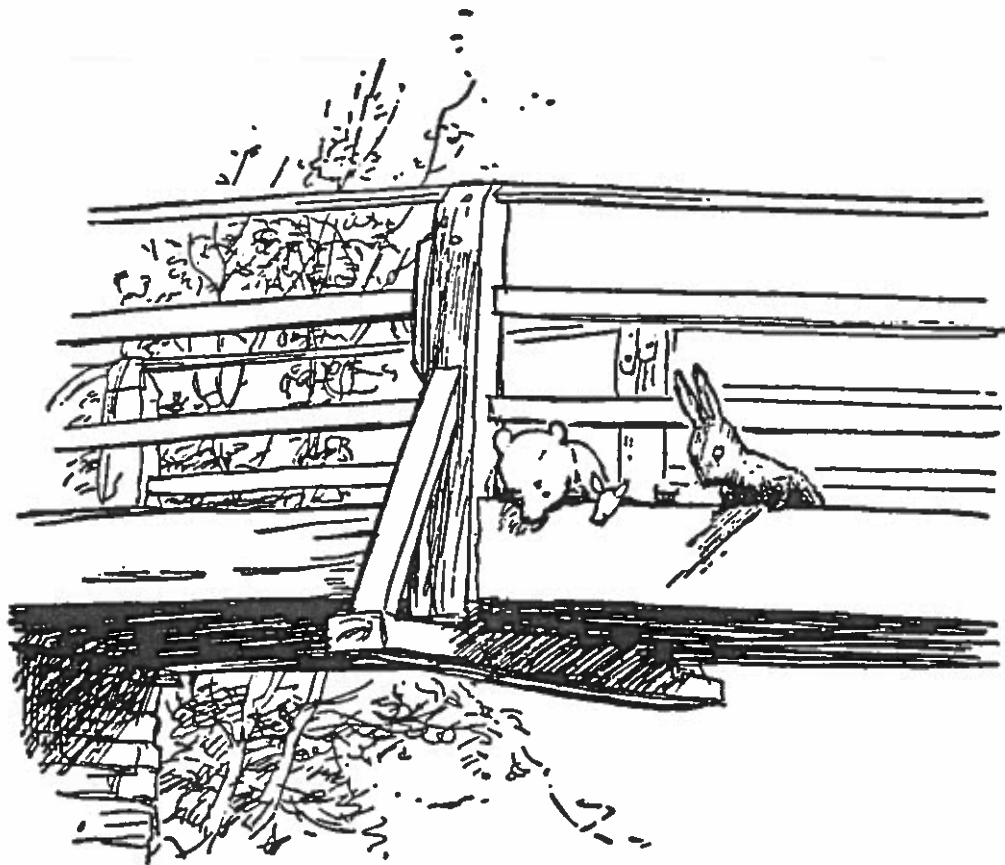


PLYS 2

Årbog for børne- og ungdomslitteratur 1986

Redigeret af Finn Barlby & Jakob Gormsen



Forlaget ARNIS

Med venlig
hilsen
Forlaget ARNIS

Kvalitetsfortællinger?

Marianne Larsen: *HR. KRONE OG FRU GRØN*
Tegninger: Lene Hahne.
Klitrose 1986. 19 sider, kr. 118,-

Wivi Leth: *LUK DØREN OP IND TIL MIG*
Tegninger: Ida Gantriis.
Høst 1986. 43 sider, kr. 98,-

Karen Videbæk: *MATTIAS*
Tegninger: Kirsten Hoffmann.
STOUT 1986. 80 sider, kr. 79,90

Hjørdis Varmer: *DEN GRÅ HEKS*
Tegninger: Erik Claudell.
Thode 1986. kr. 118,-

Josefine Ottesen: *FJEREN OG ROSEN*
Tegninger: Birde Poulsen.
Mallings 1986. 281 sider, kr. 198,-
(„Fjeren og rosen“ er udgivet med støtte fra Kulturministeriets støtteordning for børne- og ungdomslitteratur).

Af Ole Togeby

Hvilke grunde kan man give for at nogle børnebøger er gode, mens andre er dårlige? Efter min mening præcis de samme som man kan give for at andre bøger er gode eller dårlige. For alle tekster, både skønlitterære og faglitterære, gælder det at tekster er gode hvis de opfylder de almene krav som man kan stille til tekster, nemlig: at de er *ærlige* udtryk for hvad forfatteren vil, *sande* udsagn om verden, *relevante* meddelelser til læserne, og måske mindre væsentlige: kontakt gennem den *rigtige* kanal, og *korrekt* brug af sproget.

For skønlitteratur gælder disse krav i en lidt anden udgave end for sagprosa. Man kan ikke skælde en skønlitterær forfatter ud for at lyve, ved fx at skrive om personer der aldrig har eksisteret. Men man kan stadig anklage skønlitterære forfattere for at være *uærlige*. Det er de når de plejer andre interesser end den at skabe en fiktion. Det er tegn på dårlig kvalitet hvis forfatterne i for høj grad ved hvad de gør, hvis de er tendentiøse og propagandistiske. Det er også tegn på dårlig kvalitet hvis de ikke ved hvad de gør, hvis de er for private og deres bog er symptom på deres egne psykiske problemer, snarere end udtryk for deres fantasi og drømme.

Jo mere en sagprosatext er i overensstemmelse med virkeligheden, des bedre er den. Det gælder ikke for skønlitteratur, for den henviser ikke til virkeligheden, men til en mulig verden som forfatteren har skabt, og som kan ligne vores virkelige verden mere eller mindre. Men også romaner skal være *sande* ved at være sammenhængende: hvis der gælder en (natur)lov et sted i den fiktive verden skal den gælde overalt i den. Og jo mere problemerne ved at tolke den fiktive verdens lov-mæssigheder kan åbne læsernes øjne for hvilke problemer der er ved at tolke den verden de lever i, des bedre er bogen.

Hverdagens prosaiske tekster bliver kun læst og har kun kvalitet, hvis de kan bruges af læserne til et eller andet. Det vil igen sige: de skal hverken være for svære at læse, eller for kedelige; de skal ikke forudsætte ting bekendt som læserne ikke kender til, men de skal alligevel meddele noget som læseren ikke vidste på forhånd. Desuden skal læseren have brug for sin nye viden til et eller andet. Sådan er det også for skønlitteratur: jo mere *relevant* den er for læseren, des bedre er den; den skal være let at gå til, den skal fortælle noget nyt, og det læseren skal kunne bruge den til, er til at spejle sig i.



Tuschlaving af Birde Poulsen i „Fjeren og rosen“.

Læseren skal kunne identificere sig med personer i fortællingen og prøve hvordan verden ville se ud fra en anden kant end deres egen. Læseren bruger fiktion til at eksperimentere med verden.

Og som sagprosatexter skal også skønlitteratur være kontakt mellem forfatter og læser i samfundsmæssigt *rigtige* kanaler, dvs. romaner og novellebøger; og teksterne skal være korrekt brug af sproget. Det giver sig selv.

En god skønlitterær børnebog?

Hvad er nu kriteriet på en god skønlitterær børnebog? Præcis de samme som kriterierne for en god skønlitterær voksenbog: ærlighed, sandhed og relevans. Og det ligger så i definitionen, især af relevans, at det ikke vil være helt de samme bøger der opfylder kravene for voksne og børn. Hvad der er forståeligt, nyt og spændende, og brugbart for børn, er det ikke nødvendigvis for voksne - og omvendt.

Disse kriterier vil jeg her bringe i anvendelse i vurderingen af 5 danske børnebøger skrevet i 1986 af kvindelige forfattere. Til sidst vil jeg så prøve at overveje om der var grund til at fremhæve at de er kvindelige.

„Hr. Krone og fru Grøn”

Marianne Larsens: Hr. Krone og fru Grøn er nok beregnet som en læse-op-bog for børn lige før og i begyndelsen af skolealderen.

Den handler om hr. Krone hvis have „var fyldt med penge. Den var fyldt med millionvis af mønter og sedler”, og fru Grøn, hvis „have var fyldt med i millionvis af planter og urter og frugter”. De skændes hen igennem bogen på fantasifuld måde om hvis have der er mest værd, de sover ude om natten, bliver syge, en læge får gennem en annonce egnens befolkning til at fjerne alt i deres haver, bortset fra i hr. Krones have: en urt, og i fru Grøns: en mønt. De bytter haver og det viser sig at deres nabos ene eksemplar er mere værd end de millioner af eksemplarer som de hver især har mistet. Og så skændes de videre om hvis have der er mest værd. Teksten er båret af nogle (i visse tilfælde gentagne) tofarvede tegninger.

Ikke engang nogle affarvede moraler kan man finde, fx om at man ikke skal prale eller være misundelig, eller om at grønt nu engang er pænere på blade end på pengesedler. De er der ikke. Det eneste der holder bogen sammen er den gennemførte parallelisme mellem hr. Krone og fru Grøn.

Sjældent har jeg set en dårligere bog end den. Det er ikke fordi den er uærlig, uforståelig eller uden overraskelses effekter. Det er fordi det aldeles ikke er relevant for et indskolingsbarn at læse om to voksne mennesker der opfører sig fuldstændig vanvittigt, og fordi det er en så usammenhængende og selvmodsigende - og dermed usandsynlig og usand - verden der bliver skabt i bogen. Som om haver kunne bruges til at opbevare penge i. Som om et kilo blade er lige så meget værd som et kilo pengesedler. Som om vanvittige penge- og plantesamlere ville acceptere at man vurderede deres samlinger på kvaliteten af jorden under dem. Som om én plante kan være mere værd end en hel have fuld af vækster. Eller for den sags skyld: som om én mønt kan være mere værd end en hel have fuld af penge.

Hvilken interesse har et barn i at leve sig med i en så usammenhængende verden. Og hvor meget skade kan det ikke gøre at den for at fremstille monomaniernes parallelitet må forudsætte så meget bundløst sludder.

Og tegningerne er ikke engang gode.

„Luk døren op ind til mig”

En læse-op bog for lidt større børn er nok: *Wivi Leth: Luk døren op ind til mig*.

Joakim er alene hjemme, han ligger på gulvet og tænker „tanker som ingen voksen kan forstå. Børn kan tænke nye tanker, som er helt deres egne”. Han kalder det gode væsen frem, men han kan ikke få det onde væsen til at blive væk. Derfor græder han indeni, og derfor beder han nok så tvetydigt naboen, fru Jensen: „Prøv at lukke døren op ind til mig!” Det går selvfølgelig galt, hun tror hun skal lukke lejlighedens entredør op, og tager ham blot for at være næsvis. Han fantaserer

videre om at moderen kommer hjem og forvandles til det onde væsen, han fantaserer over fjernsynet, han fantaserer videre på forældrenes samtale ved middagsbordet, og til sidst forstår hans forældre godt hvad fantasi er, og „så var det alligevel det gode der vandt”.

Bogen handler om grænsen mellem fantasi og virkelighed, og den demonstrerer for læserne hvad den handler om, ved måden den er skrevet på. Det er også svært for læseren at vide hvornår vi ser Joakim indeni og hvornår udenpå. På den måde kan bogen gribe læserne og fastholde dem. Læserne får behov for at finde ud af hvad der nu er virkeligheden i historien. Den handler også om at være bange, når man er barn og for meget alene hjemme. På den måde er den i høj grad relevant for den gruppe skolebørn den er beregnet for. Måske er den lidt vel svær. Hvis læseren jo nemlig ikke får gennemskuet hvad der er bogens virkelighed, får læseren heller ikke den indre sikkerhed som skulle være pointen: „så var det alligevel det gode der vandt”.

Bogen er i høj grad sand. Den viser på udmærket sammenhængende måde hvor svært det kan være at snakke om sine indre problemer i den ydre verden, og det er sikkert at forfatteren ikke har nogen andre moralske ærinder der skal nås foruden det rent fiktive. En af de fine ting i bogen er arbejdsdelingen mellem tekst og billede. Billederne viser den indre verden, teksten den ydre, men begge to er svære at få hold på.

„Mattias”

Karen Videbæk: Mattias er en bog som børnene selv læser.

Mattias kommer til, da han i almindelig 6. klasses kådhed falder, at vælte pigen Helle så skolebussen kører hendes ben over. Det gør at han bliver udelukket fra al sammenhold i klassen - især af den Peter som havde skubbet Mattias så han faldt. Det at han bliver udelukket gør Mattias så indelukket at intet går mere. Men så sender hans forældre ham med onkel Kurt, der er langturschauffør, på en tur til Italien og Frankrig. Her oplever han først at Kurt forklarer ham Peters nedrigthed og dernæst de voksne langturschaufførers romantiske liv med italienske kødrøvere og chaufførernes sammenhold over walkie-talkierne. I Frankrig får onkel Kurt et hjerteanfald, og Mattias redder ham ved at køre den store kølebil efter hjælp. Han bliver dagens helt i aviserne, og da han kommer hjem, er han ikke udenfor, men tværtimod begivenhedernes centrum.

Relevansen er oplagt. Hvilken 6. klasses dreng (pige?) har ikke oplevet at være udenfor. Den psykologiske skildring er helt overbevisende sand: Mattias' reaktion på ulykken, forældrenes magtesløshed, onkelens jovialitet, og omgivelsernes optagethed af hans heltegerning.

Jeg har den indvending mod bogen at den er triviallitteratur. Forfatteren giver - mod bedre vidende, for at lefle for læsernes dagdrømme, som man jo nemlig kan tjene penge på igen og igen - læserne den billigste løsning: tilfældighedens. Mattias kommer ikke ud af sit problem fordi han lærer at hans verden kan fortolkes på mere end en måde, han lærer ganske vist noget om verdens trækthed, men det er ikke det der løser hans problem: Hvor mange 6. klasses drenge (piger) får lejlighed til at redde deres onkel under et hjerteanfald

når de er udenfor? Bogen gør ikke læserne i stand til at fortolke deres egen verden på flere måder; for historiens verden tolkes ikke på flere måder. Mattias er bare heldig. Gå du, kære læser, ud og gør ligeså!

„Den grå heks”

Hjørdis Varmer: Den grå heks er en roman for folkeskolens ældre klasser.

Den er, som der står, bygget over virkelige hændelser på Pigeheimmet Hebron. Bolette er ældste datter af en fattig familie. Da hendes yngre søskende brænder inde fordi de må sove alene hjemme, mens far, mor og storesøster er ude at arbejde, og da hendes mor derefter bliver sindssyg, bliver Bolette anbragt på pigeheimmet. Her oplever hun den grå heks, fru Bransholm, der er bestyrerinde på hjemmet. Børnene bliver sultet, over-smurt med våde kys af fru Bransholm. De bliver til hendes store tilfredsstillelse pryglet, de får maden proppet i munden til de brækker sig hvis de ikke spiser op. De må ikke tale med fremmede og skal slide hårdere end landarbejderbørn. De må ikke rede sig for det synes Jesus ikke om osv.

Da Bolettes søskende blev begravet dukkede der nogle socialister op og en mand holdt en tale hvori han sagde: „Det er ikke jeres skyld, at jeres små børn måtte ofre livet. Der er andre, som har ansvar for, at mødre er nødt til at gå fra deres børn for at tjene til føden.” Denne mand dukker så også op på pigeheimmet og truer forstanderinden med at slæbe hende for retten for at mishandle børnene. Og det bliver Bolette meget tilfreds med. „Hvad var det nu han hed?... Folketingsmand. Jo! Bolette åbner øjnene på vid gab. Nu ved hun det! Folketingsmanden Peter Sabroe.”

Historien er fortalt professionelt. Den griber læseren fra første side. Læserne lever sig ind i Bolettes kår, og det er klart relevant at lære de fattiges vilkår i andre tider at kende. Den kristent hykleriske, seksuelt perverse børneopdragelse er det vigtigt at kunne kende når man ser den - også for 12 årige børn af i dag. Det er således fængende, forståeligt, nyt og spændende, og brugbart for læserne.

Det er jo også mere sandt end hvad der står i så mange andre romaner. Det er næsten dokumentarisme. Der har været en retssag mod bestyrerinden på Hebron. Men det er ikke det der er bogens største dyd. Det er det at bogen ikke dømmes. Den fremstiller forholdene og pigernes reaktioner på det, men den overlader til læserne at dømme om hvem der er hykler og hvem der er uretfærdig. Peter Sabroe bliver ikke beskrevet som en helt i bogen. Det er noget læserne, gennem Bolettes ringe forståelse af situationen, selv må slutte sig til. Derved bliver dens skildring også så meget mere troværdig og dermed sandfærdig.

Når det er sagt skal det dog også siges at fremstillingen alligevel nok er lidt for sort-hvid. Alle de fattige er ædle, alle pigerne på børneheimmet har hver gang over-skud til venlighed mod hinanden. Deres ulykker stammer alene fra fattigdom og heksens undertrykkelse. Men sådan er det jo ikke. I virkelighedens børneheim skaber kadaverdisciplin og vilkårlighed fra de voksnes side, kun hakkeorden og endnu mere kadaverdisciplin mellem børnene.



Tegning af Kirsten Hoffmann til „Mattias”.

Det kan dog ikke opveje at denne bog er en stor øjenåbner for de børn der læser den.

„Fjeren og rosen”

Den mest ambitiøse bog i denne samling er *Josefine Ottesen: Eventyret om fjeren og rosen*.

Det er i bedste Michael-Ende-fantasy-stil et stort anlagt eventyr på 281 sider:

„Der var engang et smukt og frodigt land. Kornet bølgede over brede bakker, og langs de lige landeveje lå nymalede huse i sirligt anlagte haver. På den ene side af landet lå Det Blå Hav, og på den anden side grænsede Det Smukke Land op til Den Store Skov. Bag skoven var en giftig Sump og ingen vidste, hvad der var på den anden side af Sumpen.

Vejen, der gik igennem Den store Skov til Sumpen, var fyldt med huller og store sten, og de eneste, der nu og da færdedes dér, var de soldater, der holdt vagt ved sumpen.

Ingen vidste, hvorfor soldaterne skulle holde vagt, men sådan havde det altid været.”

Historien handler om - hvad man allerede får en antydning af i denne indledning - at Kongen af Det Smukke Land længes væk fra al den sirlige men erindringsløse pænhed. Han møder Ea, som er prinsesse fra Fuglelandet på den anden side af sumpen. Han bliver forelsket i hende, han forråder hende i sin egoisme, og dernæst handler bogen om hvordan han må drage ud for at finde hende, først over Sumpen til Fuglelandet, så til Dybet, og sidste kapitel hedder: „En drøm bliver til virkelighed”.

Dette kæmpe eventyr kan sagtens måle sig med det bedste af hvad der ellers findes af eventyr. Det har så afgjort sin egen logik, og der skal ikke nogen lodder og trisser til for at få det hele til at gå op.

Og som alle gode eventyr har også dette dobbelt bund. Det handler ikke kun om en helt og en heltinde i en eventyrverden, men også, som navnene De Sorte Fugle, Den Store Tid, Dybets Dronning antyder, om psykiske instanser i det enkelte menneske. Den handler om det mandlige, rosen i Det smukke Land, som er orden, teknik, rigdom, men total mangel på erindring; og om det kvindelige, fjeren fra Fuglelandet, som er umiddelbarhed, fortællingen, dansen, men snigende forfald.

Bogen handler så om opfyldelsen af en spådom der lyder sådan:

„Dag er af Nat/Nat er af Dag/Lys og Mørke forblinder/Intet kan leve kun i sig selv/Den Gyldne Fugl forsvinder/Mørket skal sejre/Ved Ondskab og Had/Ingen kan dette forhindre/Kun fjeren og Rosen, der sammen står/Kan atter få liv til at tindre.”

Den der har øjne, ser - og det gør alle når de har læst denne bog - at hvis man afsondrer det mandlige fra det kvindelige i sig selv, vil resultatet blive ondskab og had. Dybets Dronning får alene sin kraft af denne adskillelse og når fjeren og rosen er forenet kan en ny tid begynde.

Bogen er spændende for alle (undtagen måske for dem den handler om - pubertetsbørnene som finder ind i deres kønsidentitet og derfor føler sig for store til den slags?) Og det er jo så sandt som det er sagt, at det man fortrænger, gør sig selvstændigt og vender skæbnensvanger tilbage hvor man mindst ønsker det. Historien kan let fortolkes i de forskellige dybdepsykologiske skemaer. Men den er ikke et skema. Den er en fortælling der skrider frem i sin egen logik.

Sammenlignet med andre af de store myter og even-

tyr som er fortolket dybdepsykologisk, kan denne bog også stå sig. Den handler jo nemlig ikke blot om drengens udvikling til mand, men faktisk også om pigens udvikling til kvinde. Den er et slags dobbelt udviklings-eventyr: Kun Fjeren og Rosen, der sammen står, kan atter få liv til at tindre.

Kvindelige fortællere

Og dermed vil jeg slutte af med en overvejelse om kvindelige fortællere. De er ikke alle kvalitetsfortællere; nogle er bedre end andre. Josefina Ottesens bog er en bedrift, også hvad angår kvindeskildringen. Den henviser, som så mange andre eventyr gør, ikke kvinderne til at være hekse eller den prinsesse, som helten skal have. Den vender heller ikke blot forholdet på hovedet med en kvindelig helt og et mandligt seksualobjekt. Den prøver at lave en myte om at fjeren og rosen sammen står.

Hjørdis Varmers bog er også bevidst om den skævhed der fra børnebøgernes morgen har været i beskrivelsen af drenge og piger. Hun har valgt at fortælle en dokumenteret historie om piger som dem der lider under deres fattigdom.

Derimod forekommer hverken Karen Videbæks eller Wivi Leths valg af mandlig hovedperson at være velgjort. Der er ingen af de problemer bøgerne beskriver som ikke lige så godt kunne have handlet om piger - og man må vel antage at de faktisk ville have lettere ved at skrive om pigers oplevelser end om drenges. De har altså gjort sig anstrengelser for at cementere den forestilling hos deres læsende piger at „et barn” er af hankøn, piger er bare „de andre”, hhv. Helle og lillesøsteren (drene mener det i forvejen). Marianne Larsens valg af en „Hr.” og en „fru” er ikke blot bevidst, men hele pointen i historien. Og pointen er lige så demoraliserende som alt andet i den bog: de er lige dumme.

Lyt til børn

men hvordan?

Den nordiske arbejdsgruppe om børn og kultur har besluttet at nedlægge Den nordiske informationstjeneste om børn og kultur fra og med den 1. januar 1987.

Arbejdsgruppen har ikke længere økonomi til at holde dette vigtige, men kostbare projekt i gang, og det har ikke været muligt at få støtte fra Nyhedsbladet.

Barn & Kultur i Norden hører op, men Den nordiske arbejdsgruppe om børn og kultur fortsætter i endnu to år. Herefter afgøres det, om gruppen skal være permanent. Til den tid er Nordisk Ministerråds nye handlingsplan for kultursamarbejdet i Norden også færdige, og her vil børnekulturens rolle uden tvivl blive præciseret.

Lyt til børn hed arbejdsgruppens tema i 1984, og det blev startskudet til en debat om børns placering i medierne i mere end en forstand. Debatten har været ført i alle de nordiske lande, og har haft betydning for en række nye tiltag og initiativer i de seneste år.

I Danmark førte debatten til oprettelse af *Radioens Børnekommision*, som Danmarks Radio giver plads og penge til.

Børneradioen er nu blevet en fast del af Program 3's udsendelser, og børneredaktionerne i regionalradioerne sender hver dag kl. 7.10.

Det nyeste initiativ hedder *Børne og Ungdomspresen* og er et pressebureau kun med nyheder om børn og unge og deres dagligdag. *Børne- og Ungdomspresen* udgiver hver anden uge nyhedsbulletinen *Spalte 9* (som er den spalte, ingen aviser har, men som rettelig burde tilhøre børnene og de unge), og har det sidste år redigeret og udgivet *Barn og Kultur i Norden*.

Debatten føres videre, og Den nordiske arbejdsgruppe vil i den kommende tid diskutere, om der findes andre og mere effektive måder at informere om børnekultur og børns vilkår.

Den nordiske arbejdsgruppe om børn og kultur
Sekretariat: Børn og Kultur, Kulturministeriet,
Nybrogade 2, 1203 København K.
tlf. 01 13 93 01